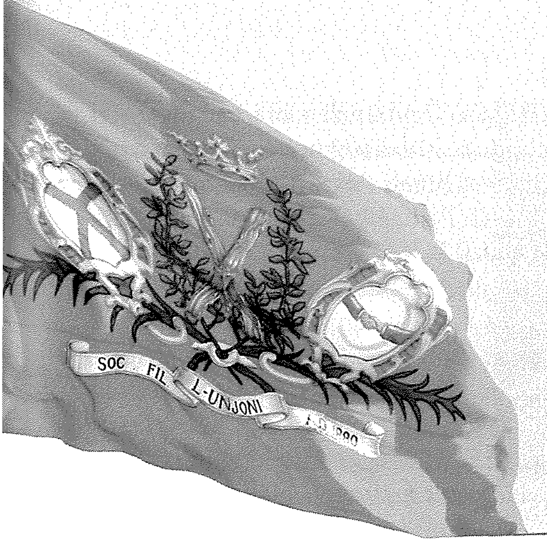

Tessie Farrugia

Tfulitha u Ħajjitha f'Ħal Luqa

James Aquilina
B.Com (Gen)., Dip Tourism

Tessie Farrugia née Ciappara twieldet ir-Rabat nhar il-15 ta' Frar 1943, bint Ġakbu u Filomena née Cutajar. Is-sinjura Farrugia hija fost ħamest aħwa; Frankie, Joe, Andrew u Rose. Misserha kien jaħdem bħala *foreman* mal-gvern bl-inkarigu li jieħu ħsieb il-palazzi. Fost ir-responsabilitijiet, missierha kien jieħu ħsieb il-Palazz tal-President, il-Knisja tal-Pilar, il-Palazz Verdala u postijiet oħra ta' importanza storika. Ġakbu Giappara kien saħansitra preżenti meta irrużumaw il-fdalijiet tal-Granmastru La Valette, flimkien mal-isqof Gonzi u xi tobba. Ommha kienet taħdem bħala għalliema fl-skejjel tal-primarja tal-gvern fosthom dik ta' Ħal Luqa, Ħal Għaxaq, il-Marsa u l-Gudja.

Il-ġenituri ta' Tessie iżżewġu fl-1936. Ftit snin wara faqgħet il-gwerra u kien għalhekk li l-familja Ciappara spiċċat sabet ir-refuġju r-Rabat biex tevita l-periklu tal-attakki mill-ajru. Wara seba' snin joqgħodu r-Rabat, il-familja Ciappara irritornat lura lejn Ħal Luqa. Dak iż-żmien Tessie kellha biss sena. Hija tgħid li meta ġew r-raħal missierha kien xtara d-dar fil-pjazza li sal-lum Tessie tqatta' ħafna mill-ħin tagħha. Parti mid-dar tagħhom kienet isservi ta' *restaurant* u parti oħra mid-dar kien hemm ħanut tal-merċa. Il-post kien magħruf ukoll bħala l-*Crystal Palace*. Fil-gwerra, parti mid-dar kienet tintuża mit-tabib Muscat bħala *district medical officer*. Il-familja Ciappara kienet waħda mill-familji ewlenien li fir-raħal tat il-kontribut komunitarju, b'referenza speċjali lejn il-festi u l-każin li tant ħadmu bla qatiegħ.

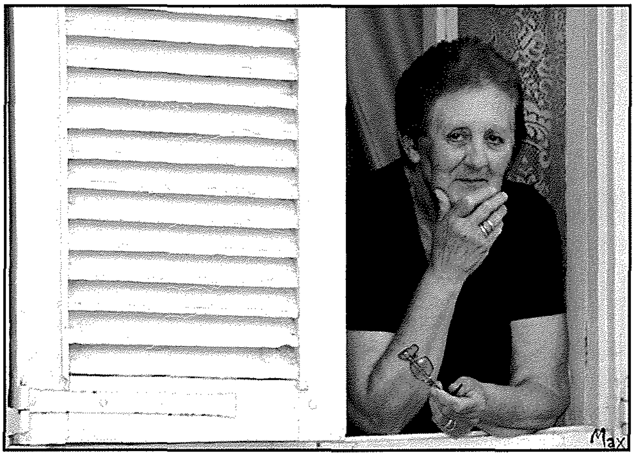
Tessie Farruġia fil-persjana tad-dar tagħha f'misraħ il-knisja

Il-Każin tal-Ajkla u l-Familja Ciappara

Ir-rabta mal-każin tal-ajkla hija frott ta' ġenerazzjonijiet antiki. Is-sinjura Farrugia spjegatli kif il-kuġini ta' missier missierha, Toninu Cassar u Wistin kienu involuti sew fl-

Ġakbu Ciappara

istess Socjetà L-Unjoni. Ġakbu Ciappara beda jinvolvi ruħu fil-każin meta beda jiffrekwenta s-sede tas-Socjetà flimkien ma' xi grupp ta' ħbieb. Aktar tard sar ħbieb massurmast Scolaro wkoll. Fl-1949 Ġakbu laħaq president tal-każin. Inzerta wkoll fl-istess żmien meta l-bini tal-każin kien għadu kif jitlesta. Filfatt naraw li lejn l-aħħar tal-1946, is-sede tas-soċjetà reġgħet inbniet wara li l-bini kien intlaqat fil-gwerra. Is-Socjetà ħarget l-ispiża ta' elf lira sterlina flimkien mill-fondi tal-*War Damage*.[1] Fl-1948 insibu li s-Socjetà reġgħet bdiet tiltaqa' fis-sede li nsibu llum hekk kif il-bini tlesta.[2] Tessie baqgħet tiftakar żewġ avvenimenti mportanti b'rabta mal-każin L-Unjoni. Fis-17 ta' Lulju 1949 il-Banda L-Unjoni akkumpanjat lil Monsinjur Isqof Emanuel Galea sal-każin fejn dakinhar saret il-konsagrazzjoni tal-bini tal-każin. Filgħaxija mbagħad sar programm mużikali tal-okkażjoni.[3]

Avveniment ieħor memorabli għal Tessie kien dak ta' meta l-Gvernatur Sir Gerald Hallen Creasy għamel żjara fil-każin nhar il-21 ta' Marzu 1950. F'din iż-żjara attenda ukoll il-Prim Ministru Sir Paul Boffa. Wara kelmtejn tal-okkażjoni, Andrew Ciappara (ħu Tessie) ppreżenta bukkett fjuri lil Gvernatur.

Il-konsagrazzjoni tal-każin. Fir-ritratt jidher l-Isqof Emanuel Galea

Tul il-presidenza tiegħu, missierha kien preparat li jagħmel dak li hemm bżonn sabiex isem tal-każin jinżamm bl-unuri kollha. Tessie Farruġia għamlet referenza għall-episodju importanti fl-istorja tal-każin. Misraħ il-knisja kien ikkunsidrat bħala l-aktar parti importanti tal-pjazza, fejn l-attività u l-ħajja tal-festa kienet tiġi manifestata hawnhekk. Biżżejjed insemmu, kif l-istatwa tal-Anġlu kienet tintrama quddiem id-dar tagħhom, filwaqt li l-programm mużikali kien isir f'din il-parti ukoll.[5]

Il-każin tal-Istilla dak iż-żmien kien jinsab fi Triq il-Karmnu. Kien għalhekk li bdew isiru tentattivi sabiex is-sede tas-soċjetà l-oħra tiġi trasferita għall-post fejn hu llum. Is-sede preżenti tal-każin tal-Istilla kien għadu jservi bħala l-għassa tal-pulizija. L-Onov. Ġużi Maria Camilleri ried li jtihom l-għassa biex tal-Istilla jiġu f'Misraħ il-knisja. Iżda Ġakbu Ciappara kien determinat li kemm-il darba l-każin tal-Istilla jiġi trasferit f'Misraħ

il-Knisja huwa kien lest li jġib il-każin tal-Ajkla minflokk id-dar tiegħu u *"aħna nmorru ngħixu minflokk il-każin"* temmet tgħid Tessie. Kien għalhekk li xi membri mill-każin tal-Ajkla bdew jiġbru xi firem sabiex tintbagħat petizzjoni biex il-każin tal-Istilla ma jiġix trasferit fil-misraħ.[6] Tessie irrakkuntat kif dakinhar li spiċċa missierha minn president, il-każin tal-Istilla ġie trasferit fil-post li fejn huwa llum.

Missierha ħadha xi ftit bi kbira meta temm l-inkarigu tiegħu mill-aministrazzjoni tal-każin. Biss is-Sur Ciappara rawwem lil uliedu sabiex huma wkoll baqgħu jagħtu s-sehem fil-każin b'mod partikolari ibnu Frankie. L-involviment tiegħu fil-każin kien wieħed kbir anke fuq livell aministrattiv. Iben Frankie, James Ciappara llum jservi bħala s-segretarju tal-każin filwaqt li Lino u l-mibkija Irene dejjem taw sehem fi ħdan is-Soċjetà. James ġie elett għall-ewwel darba fil-kumitat fl-1991 fejn ħames snin wara laħaq segretarju tal-każin.[7]

Andrew Ciappara ħu Tessie, jippreżenta bukkett fjuri lill-Gvernatur Sir Gerald Hallen Creasy

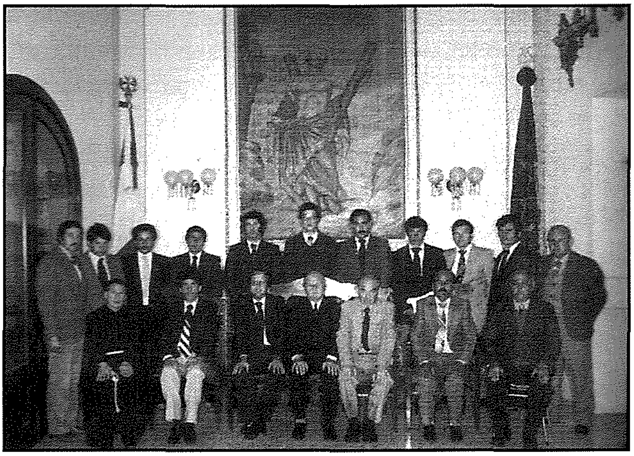

Frankie Ciappara fil-kumitat tas-Soċjetà Filarmonika L-Unjoni tal-1983, l-aħħar wieħed fuq lemin minn wara

Tfulitha

It-tfulija ta' Tessie kienet karaterizzata minn żminijiet iebsa ta' wara l-gwerra. Is-sinjura Farrugia elenkat kif fi tfulitha tiftakar ħafna djar imwaqqa', nuqqas ta' xogħol u emigrazzjoni lejn artijiet għal ħajja aħjar. Fir-raħal konna nsibu wkoll toroq dojoq, li bil-progress ma setgħux jaqdu l-ħtiġijiet peress li l-karettuni bdew jinqatgħu u minflokom bdew jintużaw il-vetturi. Hija spjegatli kif missierha kien jgħid li fil-pjazza kien hemm triq dejqa bl-isem ta' *Strada San Michele*. Din kienet tinsab ħdejn bini antik magħruf bħala *Dwejra Żgħira* li tneħħa kompletament fl-1925.[8] Ladarba konna qed insemmu toroq, ma setax jonqos li ssir referenza lejn il-bexiex tat-toroq. Għall-kuntrarju tal-lum, it-toroq ma kinux asfaltati. Normalment kienu jkunu miksija bix-xaħx u l-ġebel.[9] Xogħol il-bexiex kien li jxarrab ix-xaħx biex jibqa' fil-qiegħed.

Tessie bdiet tattendi fl-iskola ta' St Joseph f'Raħal Ġdid flimkien ma' Jessie Montebello. Ftit wara ommha ġabitha l-iskola ta' Ħal Luqa. Fl-1955 għamlet l-eżami tas-sekondarja.

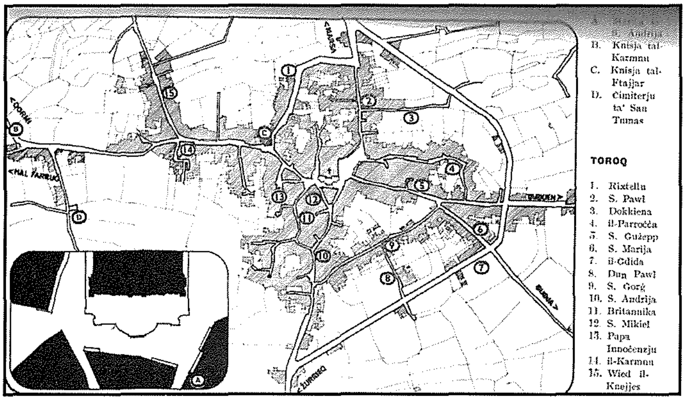

Pjanta tal-Pjazza ta' Ħal Luqa fl-1909. Fiha tidher trejqa żgħira - Strada San Michele

Mill-aspett mużikali, Tessie bdiet titgħallem il-pjanu fejn ħadet l-edukazzjoni tagħha taħt is-surmast Joseph Abela Scolaro. Il-lezzjonijiet tal-pjanu kienu jsiru d-dar tagħha stess. Iktar tard hija bdiet tattendi għal-lezzjonijiet tal-mużika ġewwa tas-Sliema fejn kompliet l-istudji tal-pjanu sa grad tmienja.

It-tgħallim tad-duttrina kien jingħata fil-Kappella tal-Ftajjar. Kien hemm tlett għalliema li kien jieħdu ħsieb id-duttrina. Fost dawn kien hemm Sunta u tnejn għalliema oħra bl-isem ta' Ġużeppa. Dawn tal-aħħar kienu jgħixu tnejn ir-*Rangu*. Interesanti l-fatt li kemm il-praċett kif ukoll l-griżma kienu jsiru fl-istess ġurnata. Dakinhar tal-praċett kien ikun hemm purċissjoni mill-Kappella tal-Ftajjar għal-Knisja Parrokkjali tar-raħal. Fl-okkażjoni tal-praċett kienet tintuża wkoll il-bandalora tal-*Figle di Maria*.

Tessie kompliet tirrankonta fuq l-aspett reliġjuż ta' tfulitha. Irrakontatli kif l-ewwel quddies tal-ġurnata kienet ssir fit-tlieta u nofs ta' filgħodu speċifikament għall-kaċċaturi, liema quddies kienet tiġi mqaddsa minn Dun Ġwann Agius. Wara kien ikun hemm quddies oħra fl-erbgħa u nofs, fil-ħamsa, fis-sitta u fis-sebgħa ta' filgħodu. Mal-mixja taż-żminijiet, l-affarijiet bdew jinbidlu u n-nuqqas ta' qassisin beda jinħass sew. L-aħwa saċerdoti Aġius mietu ftit wara xulxin. Fl-1983 imbagħad miet Dun Ġużepp Micallef lejliet il-festa taċ-Ċintura. Kien għalhekk li dik is-sena l-festa tal-Madonna tħassret. Illum l-ewwel quddies li ssir fil-parroċċa ta' Ħal Luqa hija fis-sebgħa ta' filgħodu! [10] Fl-intervista ssemma kif Dun Ġużepp Callus kien jiġbor il-flus għall-Erwieħ, iqarben u jdur il-morda. Tiftakar ukoll iż-żminijiet oħrajn meta nannuha, Ġużeppi Ciappara kien idoqq l-*Ave Maria* u l-*Pater Noster*.

Ix-xogħol f'dawk iż-żminijiet kien wieħed skars, ftit li xejn kien hawn għażla fejn tagħżel. Biex taqla' lira ridt tbati! Għadha tiftakar sew il-ħaddiema tax-xatt lebsin il-franella telgħin mill-Marsa. Wara li jinħaslu, kont issibhom il-pjazza fuq xi bankina, *"b'xi kisra ħobż u pinta nbid"*. [11] Fl-istess ħin Tessie u sħabha kienu jieħdu gost jilgħabu l-passju jew biż-żibeġ.

Il-bejgħ tal-ħalib kien isir minn wara l-bieb tad-dar. Kont *"tisimgħu ġej filwaqt li n-nies kulħadd kien ilesti l-buqar"*. Minħabba l-biża' tad-deni rqiq, Ġakbu Ciappara ma ried qatt li uliedu jixorbu minn dan il-ħalib, biss *"jekk kont tgħalliħ ma kien jiġrilek xejn"* kompliet tirrakonta is-sinjura Farruġia. Tessie kompliet tirrakkonta kif f'Ħal Luqa kont ssib ħafna bejjiegħa tal-ħalib. Fost dawn konna nsibu l-*bambin* minn Triq il-Parroċċa u lil Wenzu minn Triq il-Karmnu.

Waqt l-intervista, Tessie semmietli storja ħelwa msawwra b'mumenti ta' nieket. Meta siefret l-ewwel darba kellha madwar disgħa snin. Kienu siefru b'ajruplan bl-iskrejjen minn Malta għal Sqallija. Imbagħad minn Catania qabdu l-ferrovija għar-Ruma. Huma u ġejjien lura lejn Malta, kellhom jagħmlu ġimgħa oħra Sqallija minħabba li kien għadu kif waqa'

ajruplan militari fuq Ħal Luqa tat-tip Lancaster. Din il-ġrajja ħasdet il-ħajja ta' Maria Zarb minn Ħal Luqa li soffriet griehi gravi waqt li kienet qed tonxor il-ħwejjeg. Xi djar u ġonna nħarqu meta waqa' dan l-ajruplan.[12] Kull ma jmur it-trasport bl-ajruplan beda jsir iktar popolari lejn nofs s-seklu għoxrin. Kien xhieda qawwija kemm id-dinja bdiet tinbidel u magħha avvanzaw oqsma bħal mediċina, komunikazzjoni u l-enerġija.

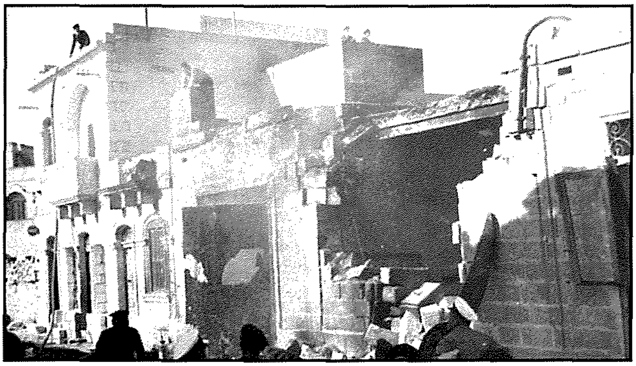

Id-devastazzjoni wara li waqa' Lancaster fi Triq il-Ġdida

Xhieda ta' dawn l-iżviluppi hija deskritta fid-djarju ta' ċertu S. Micallef. Fil-kitba tiegħu semma li nhar it-3 ta' Ottubru 1929, daħal il-*luce elettrika* fir-raħal.[13] Tessie tgħid li d-dar tagħhom dejjem tiftakar li kellhom l-elettriku, iżda fir-raħal mhux kulħadd kellu dan is-servizz. Hija ssemmi kif meta kien ikollhom xi problema ta' matematika kienu jmorru għand is-sur Tonna biex jispjegalhom qalb *"id-dawl tal-fannali"*. Sa dak iż-żmien is-sur Tonna kien għad m'għandux dawl id-dar tiegħu!

Il-Pjazza ta' Ħal Luqa

Meta wasalna biex tirrakkontali sewwa ew kif kienet il-pjazza tar-raħal, qaltli li biex kont tidħol il-pjazza, kont trid tgħaddi minn triq dejqa minn fejn illum insibu l-monument tal-gwerra. It-triq prinċipali għal pjazza li nsibu llum ma kinitx teżisti, dan minħabba li d-djar kienu joħorġu ħafna iktar 'il barra minn kif inhuma llum. Wara l-gwerra wħud mid-djar daħlu l-ġewwa biex illum insibu triq wiesgħa li twasslek għal pjazza prinċipali. Dan il-fenomenu għamel aċċenn għalih anke Dun Ġużepp Micallef fl- 1975, fejn fost l-oħrajn semma kif *"il-bini dejjem tiela', toroq ġodda aktar wesgħin, Ħal Luqa llum ftit li xejn tfakkrek fl-imgħoddi"*.[14]

Triq li twasslek għall-pjazza kienet dejqa. Uħud mid-djar kienu joħorġu ħafna iktar 'il barra

F'kull raħal, il-pjazza hija dik il-post komuni li tgħaqqad nies, forsi fiż-żminijiet l-imgħoddija aktar mil-lum. Tessie kompliet tispjega li wara l-gwerra fil-pjazza konna nsibu dawn il-ħwienet; tal-*Barbasalv,* Żeppa tal-*Bubus,* spiżerija, imbagħad kien hemm ukoll il-ħanut taż-Żunga. Kompliet tispjegali li minflokk il-każin tal-*Labour,* kien hemm ħanut isajjar il-mazzit is-Sibt filgħaxija. Qaltli li f'Misraħ il-Knisja konna nsibu barbier ukoll. Skont missierha, kien hemm wieħed jgħidulu Spiru tal-*leħja* iżda iktar tard tiftakar lil Leli l-*barbier*.[15]

Il-*bars* li konna nsibu fil-pjazza tar-raħal kienu mezz ta' żvog biex is-suldati Ingliżi

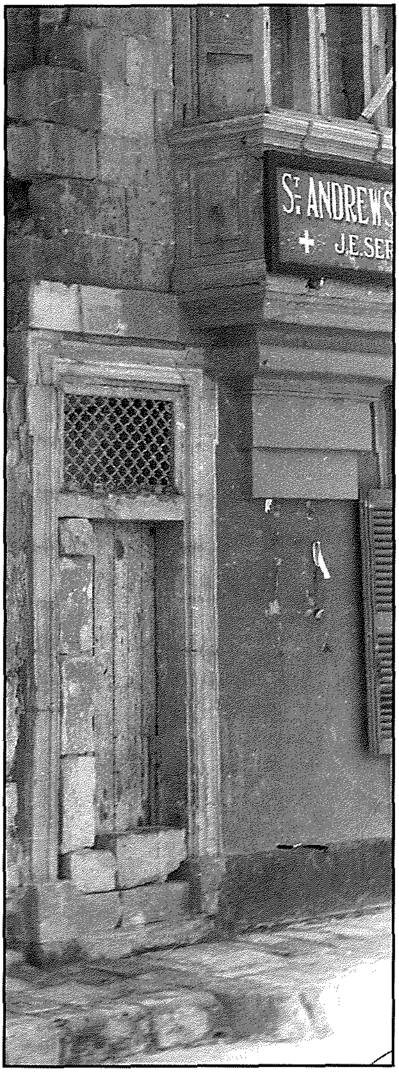

L-ispiżerija li kien hemm f'Misraħ il-Knisja

kif ukoll dawk Amerikani kienu jiltaqgħu għal xi xarba tajba. Ewlenin fost dawn, naraw kif il-ħanut tal-*Barbasalv* kien ikun mimli Ingliżi, dak taż-Żunga kienu jiffrekwentawh l-Amerikani u dak ta' *Randa* kien ikun mimli Ingliżi. Tessie żiedet tgħid li dan tal-aħħar kien mimli inkwadri bir-ritratti tal-*Squardrons* Ingliżi.

Il-ħanut ta' *Randa* li jinsab f'Misraħ il-Knisja kantuniera ma' Triq San Ġużepp

Hawn ma naqasx li s-sinjura Farrugia tagħmel referenza għall-Knisja Parrokkjali li hija l-aktar binja prominenti fil-pjazza. L-ewwel tajjeb li nifhmu li Tessie twieldet fl-1943. Il-gwerra kienet waslet fit-tmiem tagħha.[16] Biss il-ħsarat u r-riperkussjonijiet baqgħu jinħassu snin wara. Minn elf dar li kien hawn f'Ħal Luqa, tmien mija kienu milquta.[17] Fost l-oħrajn kien hemm parti sostanzjali sew mill-knisja li ġġarfet nhar id- 9 ta' April tal-1942.[18] B'memorja vivaċi, tiftakar sew ir-rikostruzzjoni tal-knisja, speċjalment meta nħatt il-kampnar tax-xellug u reġa' ġie mibni mill-ġdid. Dakinhar tal-attakk tad-9 ta' April 1942, il-kampnar sofra ħsarat konsiderevoli. *"Għal quddies konna nidħlu minn fejn llum għandu l-garage il-kappillan, mill-kamra msejħa tal-maskli"* peress li l-quddies kienet ssir fuq l-artal ta' Santa Marija. Il-kumplament tal-knisja kienet mġarrfa b'mod speċjali il-kursija u n-navi.[19]

Tessie tiltaqa' ma' Emanuel Farrugia

Il-bniedem huwa destinat li jgħaddi minn fażijiet differenti fejn wieħed jitgħallem u jimmatura. Tessie bdiet tirrakonta fuq fażi oħra f'ħajjitha, dik meta ltaqgħet ma' Emanuel Farrugia. Kellha wieħed u għoxrin sena meta ltaqgħu. Sentejn wara li ltaqgħu, iżżewġu lil xulxin fid-19 ta' Ġunju tal-1966. Frankie Ciappara, ħu Tessie, kien il-ħutab sabiex laqqa' lil Emanuel ma' Tessie. Ħuwa kien wiegħed lil Emanuel li ser jgħaddilu kelma ma' oħtu. B'ton ċajtier Tessie qaltli, kif fil-bidu irrifjutat li toħrog ma' Emanuel iżda wara xi ġranet bidlet fhemita. Xi ħmistax wara aċċettat li tibda toħroġ miegħu. Mingħajr tlaqliq ta' xejn,

martu faħret il-kwalitajiet tas-sur Emanuel, li ddeskrivitu bħala "*raġel bilgħaqal ħafna*".

Il-quddiesa tat-tieġ saret fil-Knisja Parrokkjali tar-raħal stess nhar id-9 ta' Ġunju 1966. Illum saret drawwa li normalment isir tieġ wieħed f'ġurnata. Iżda fil-ġurnata li żżewġet Tessie, warajha żżewġet Carmen Tabone. Kompliet tirrakonta kif wara l-quddies sar riċeviment it-*talkis* li kien hemm Triq Dun Pawl. Għal din l-okkażjoni tneħħew is-siġġjiet kollha sabiex jkun jista' jsir ir-riċeviment. Wara li żżewġet baqgħet tgħix Ħal Luqa. Eventwalment, Tessie kellha tlett itfal, Filomina msemmija għal ommha, wara sentejn kellha lil Arnold u wara erba' snin kellha lil Mario.

Emanuel u Tessie flimkien mat-tifel tagħhom u oħtha Rose

Il-Festa ta' Sant'Andrija

Għal festa ta' Sant'Andrija tax-xitwa kienet tiżżanżan *coat* u kappell ġdid. In-nies kienu jattendu bi ħġarhom għall-funzjoni tal-knisja. "*Kulħadd kien ikun ferħan għax il-festa ta' Sant'Andrija u kulħadd jinkwieta ħabba x-xita*" dan għaliex meta kienet tagħmel ix-xita il-festa kienet titħassar. F'nhar il-festa kienet l-użanza ta' ħafna Ħalluqin li ma jmorrux għax-xogħol. Missierha jirrakkonta kif fl-imgħoddi kienu jintramaw lampi taż-żejt mal-faċċata tal-knisja. L-ewwel darba li ntużaw lampi tal-elettriku minflokk it-tazzi taż-żejt kien fil-festa ta' Novembru tal-1929.[20] Tessie tiftakar kif il-funzjoni reliġjuża kienet tkun sabiħa ħafna bil-kant tal-għosrien u l-matutin.

Ms. Camilleri kienet tgħallem il-kant flimkien mal-organista s-sur Azzopardi.[21] Il-vespri kienu jindaqqu kemm lejliet u f'nhar il-festa. Ma' din il-mużika kienet tindaqq ukoll l-antifona *Cum Pervenisset*. Dakinhar tal-festa kien ssir il-paniġierku filgħodu però l-purċissjoni ta' Sant'Andrija kienet toħroġ filgħaxija simili għal kif jiġri llum. Dan filwaqt li ċ-ċelebrazzjonijiet esterni ma kienux jonqsu.

Dak iż-żmien kien jintrama n-nar tal-art f'Misraħ il-Knisja minn ħdejn id-dar ta' Tessie għal quddiem il-ħanut ta' *Randa* li jiġi maġenb il-każin tal-*Labour*. Aktar tard ġie trasferit għal Triq id-9 ta' April. Għal din il-festa kienu jieħdu s-sehem ukoll il-baned tar-raħal. Kien jintrama ftit armar għal festa u xi ftit pavaljuni. Magħhom kienu jintramaw pilandri żgħar, waħda twila u oħra iżgħar. Ma' dawn kien jintrama l-planċier bit-twavel minn fejn il-banda tkun tista' tesegwixxi l-programm mużikali. Fuq kollox il-festa tax-xitwa ma kinitx issir bil-pompa li drajna biha llum. Meta l-festi ressqu għas-sajf, bdew jieħdu żvolta ġdida u ikbar. L-armar l-antik beda jinbidel u jsir isbaħ, filwaqt li l-festa bdiet issir fuq ġimgħa minflokk fuq jumejn. Biżżejjed insemmu kif il-planċier l-antik tal-Ajkla kien sar ġdid u isbaħ. Biss meta l-festi ġew trasferiti għas-sajf, il-funzjonijiet reliġjużi tilfu xi ftit mill-importanza tagħhom!

Festi Sekondarji

Fost il-festi sekondarji li f'Ħal Luqa kienu jiġu ċelebrati, konna nsibu dik tal-Madonna

It-terħa li ħietet għal fuq l-artal mejda. L-artal maġġur kien għadu fil-post oriġinali

taċ-Ċintura fejn "*kienet ssir fuq jumejn lejlieta u nhara*". Il-Banda L-Unjoni kienet tieħu sehem kemm lejliet u nhar il-festa. Tal-Ajkla mhux biss kienu jieħdu sehem bil-banda, iżda kien jinħaraq xi nar kemm mill-ajru kif ukoll dak tal-art. Kienet festa li kienu jirrikoru numru ta' nies kemm minn Ħal Luqa kif ukoll minn barra r-raħal fosthom il-Gudja u Ħal Għaxaq. Dan anke għal fatt, li din kienet taħbat lejn l-aħħar tas-sajf u tlett xhur qabel il-festa liturġika ta' Sant'Andrija. Normalment dejjem kienu ikun bnazzi lejn l-aħħar ta' Awwissu bidu ta' Settembru. Biss kif jgħid il-qawl Malti, xemx u xita Alla jaf meta! Darba fost l-oħrajn kienet għamlet ix-xita u n-nar tal-art kollu daħluħ "*għand ta' ħdejna, tal-Konsa*" kompliet tgħid Tessie.

Sal-1986 naraw kif is-Socjetà L-Unjoni żammet mal-appuntament annwali tagħha li torganizza il-festa taċ-Ċintura.[22] Anke fl-1991 il-banda ħadet sehem f'din il-festa.[23] Tessie spjegatli kif il-festa ħadet daqqa l-isfel hekk kif inbidel il-kappillan Mons Innocenz Borġ. Fosthom irreferit għall-armar sabiħ li kien jintrama fil-festa taċ-Ċintura, "*speċjalment il-bandalori*". Frankie Ciappara ħu Tessie, kien l-aħħar prokuratur ta' din il-festa. Qablu kien hemm Ġużeppi Galea. B'ton ta' dieqa, esprimit id-dispjaċir tagħha kif lanqas il-purċissjoni ma għadha toħrog u wisq inqas l-vara ma għadha tintrama fuq il-bradella.

Il-Ġimgħa l-Kbira f'Ħal Luqa

Il-festi tal-Ġimgħa mqaddsa huma tant għal qalb Tessie. Kont għadni ser insaqsija l-ewwel mistoqsija fuq dan is-suġġett hekk kif dlonk qalti "*O kemm hi sabiħa*". F'Ħamis ix-xirka missierha kien iħawwar il-borma tas-sepurklu li kienet titpoġġa wara l-artal. Il-Madonna tad-Duluri li nsibu fin-niċċa kienet tintrama wkoll bid-deheb. Mhux l-ewwel darba li kienu jispiccaw jordqu mad-Duluri minħabba l-fatt li bejn Ħamis ix-Xirka u l-Ġimgħa l-Kbira il-Knisja kienet tibqa' miftuħa. Madwar ħamsin, sittin sena ilu il-festa tal-Ġimgħa l-kbira kienet tassew differenti.

Is-sinjura Farrugia tgħid kif fil-purċissjoni kien ikun hemm ħafna tfal lebsin iż-żimarri, flimkien mal-vari tal-Ġimgħa l-Kbira ħlief dik ta' Ġuda li saret iktar tard. Tiftakar tajjeb meta fiż-żmien il-kappillan Dun Ġużepp Vella, kien ingħaqad kumitat sabiex il-bniet jibdew jieħdu sehem fil-purċissjoni lebsin ta' personaġġi. F'dan il-kumitat konna nsibu lil Tessie Farruġia, Karmena Muscat u lil Dolly. Issemma wkoll meta fl-1973 saret l-aħħar vara tal-Ġimgħa l-Kbira, dik ta' Ġuda. L-istatwa, il-bankun, u l-brazzi tħallsu minn Joe Bonniċi magħruf bħala *z-Zokkru*.[24] Il-bradella nħadmet bla ħlas minn Karmnu Psaila. Il-girlanda ħaddima b'xejn Ġakbu Ciappara.[25]

Nannuha Ġużeppi kien ħadem il-girlandi tal-vari tal-Ġimgħa l-Kbira. Uħud mill-girlandi l-oħrajn li nsibu llum, kien ħaddimhom is-sur Ġakbu Ciappara. Ta' min issemmi li missierha kien deletant ħafna tal-antikitajiet, tant li darba fost l-oħrajn xtara sett tal-vari żgħar tal-Ġimgħa l-Kbira. *"Il-munument huwa bħal ta' Ġieżu* tar-Rabat" sostniet Tessie fl-intervista. Tajjeb li nirrimarkaw li l-familja Ciappara rregalat dawn is-sett vari lis-Socjetà Filarmonika L-Unjoni, sabiex ikomplu jitgawdew u jpaxxu l-għajn fis-snin li ġejjien.

Waqt l-intervista eleborat ftit kif kienet issir il-purċissjoni tal-Ġimgħa l-Kbira. Din kienet iddur f'dawn it-toroq - Triq Sant'Andrija ddur għal Strada San Giorgio, Triq San Ġużepp u tasal lura f'Misraħ il-Knisja. Il-vari kienu jinġabru kollha l-pjazza u jiffurmaw il-figura tan-numru tmienja qabel ma jidħlu l-knisja. Minn Triq San Ġużepp kienu jduru minn quddiem il-persjana tad-dar ta' Tessie, jibqgħu jduru 'l fuq sakemm jaslu quddiem il-każin tal-*Labour*. Kienu jibqgħu telgħin sal-pjazza jduru ħdejn id-dar ta' Mrs Darmenia biex jibqgħu deħlin il-knisja. Mal-purċissjoni kien ikun hemm xi nies li jagħmlu l-wegħda bil-ktajjen marbutin ma' saqajhom. Illum din id-drawa nqatgħet minn mal-purċissjoni, għalkemm is-slaleb tal-wegħda għadhom jintrefgħu sal-lum.

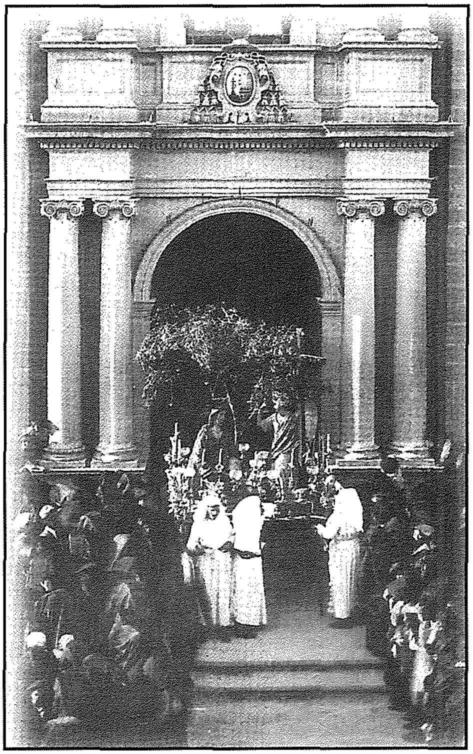

Kristu fl-Ort waqt il-purċissjoni tal-Ġimgħa l-Kbira

Tessie tgħid ukoll li l-vari ma kienux jintrefgħu fil-maħżen fejn jinżammu llum. Uħud minnhom kienu jiġu merfugħa f'xi remissa. Fil-fatt fl-antik il-maħżen preżenti kien iservi ta' teatrin fejn kienu jsiru reċti tal-Milied. Saħansitra kien hemm palk minn fejn ikunu jistgħu jittelgħu r-reċti.

Purċissjonijiet Oħrajn

Iż-żmien jinbidel u miegħu jinbidlu l-ħsibijiet u t-tradizzjonijiet. Is-soċjetà Maltija bdiet tesperjenza tibdiliet ukoll, frott l-influwenza ta' dinja li kulma jmur dejjem bdiet issir globalizzata. Mal-progress inqatgħu diversi affarijiet fosthom xi festi u purċissjonijiet li kienu jsiru fir-raħal. Semmitli kif fl-imgħoddi kienet issir il-purċissjoni tat-*Terza Domenica*. Il-purċissjoni kienet issir fit-tielet Ħadd tax-xahar fejn fiha kienet issir purċissjoni żgħira bis-sagrament, il-qassisin u xi fratelli. Xħin kienu jagħtu l-benedizzjoni kienu jisparaw il-maskli minn ħdejn il-kamra tal-maskli, illum insibu l-garaxx tal-kappillan. Koinċidentalment, Ġakbu Ciappara kien kiteb artiklu fuq *Il-Kamra tal-Maskli* fil-ħarġa ta' *Leħen il-Parroċċa tal-1981*. Fost l-oħrajn isemmi, kif żmien ilu minn din l-kamra kienu jikkargaw il-maskli għall-festi.[26]

Ma jistax jonqos li waqt l-intervista s-sinjura Farrugia ssemmi l-purċissjoni ta' Corpus. "*Kienet tintrama Tribuna quddiemna, u ssir purċissjoni filgħodu ddur dawra tond. Kienet tgħaddi minn ħdejn it-tribuna u terġa' tispiċċa l-knisja. Filgħaxija kienet*

Purċissjoni tat-Terza Domenica

issir funzjoni fil-pjazza". It-tfal kienu jieqfu kollha ħdejn it-tribuna. Kien ikun hemm prietka ċkejkna u tingħata l-benedizzjoni. Mill-kamra tad-dar ta' Tessie, kien jindaqq l-armonju u t-tfajliet kienu jkantaw l-innijiet. Iżda l-isfortuna riedet li din it-tribuna tinħaraq għalkemm tajjeb li nsemmu li għad fadal diversi partijiet minnha li għadhom tajbin u hemm il-ħsieb li xi darba terġa' tiġi rrestawrata.

Fin-nuqqas ta' din tribuna, Tessie bdiet tarma d-damask quddiem il-bieb. Kien hemm żminijiet fejn kienet tarma l-bankina, l-artal, u kienet tingħata l-benedizzjoni minn ħdejn id-dar. Fl-antik kienet tingħata l-benedizzjoni minn ħdejn il-kappella li kien hemm fi Triq San Ġużepp, imbagħad wara jibqgħu ġejjin il-knisja. Għal din il-festa kienet toħroġ il-qsari biex iżżejjen. Illum il-ġurnata ssir biss purċissjoni bit-tfal tal-praċett wara nofsinhar.

It-Tribuna armata f'misraħ il-knisja nhar il-festa ta' Corpus

Grupp ta' tfal ħdejn it-tribuna armata għall-festa ta' Corpus

Għeluq

Dawn ir-rakkonti ta' Tessie Farrugia huma wirt l-esperjenzi sbieħ u koroħ li għaddiet tul ħajjietha. Għexet tfulitha fis-semplicità minkejja t-tbatijiet u nuqqas ta' kumditajiet. Ġarrbet tassew l-effetti ta' wara l-gwerra, taf ta' bilħaqq x'distruzzjoni ġġib il-gwerra magħha. Kibret u rabbiet familja, filwaqt li dejjem baqgħet leali lejn il-prinċipji reliġjuż tagħha. It-tradizzjonijiet u drawwiet reliġjuzi huma minquxa f'ħajjietha, mhux ta' b'xejn kliema mimli passjoni għal użanzi u drawwiet li kienu u għadhom isiru ġewwa raħalna, Ħal Luqa.

Hija bniedma li taf tgħaraf tgħin u tħenn għal proxxmu. Kienet preżenti fiż-żminijiet diffiċli mal-għeżież tagħha li llum ma għadhomx magħna fosthom il-ġenituri, Ġakbu u Filomena, oħta Rose u r-raġel Emanuel. Żgur li kull wieħed u waħda minnhom kellhom x'jirrakkontaw mill-passat, iżda jekk rakkonti bħal dawn ma jinkitbux, jintilfu mat-tmiem tal-ħajja. Rakkont bħal dan ta' Tessie u oħrajn huma ta' bilħaq kontribut lejn il-kontinwità tal-istorja tar-raħal. L-istorja hija xi ħaġa ħajja, ma nistgħu qatt nikkuntentaw b'dak li nkiteb biss fil-passat, irridu nkunu aħna li nindukrawha.

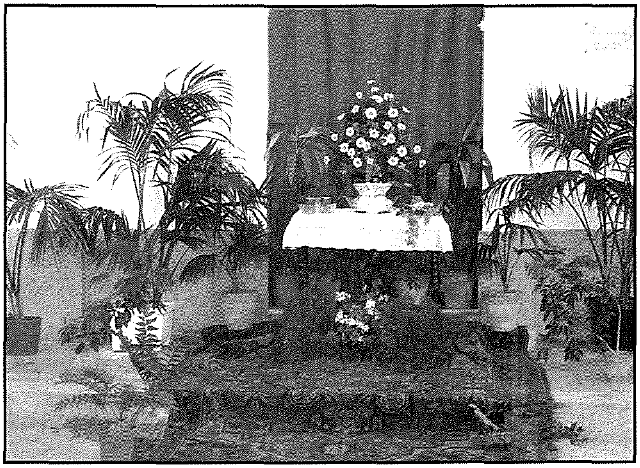

L-artal armat għall-festa ta' Corpus, quddiem id-dar ta' Tessie qalb id-damask u l-qsari

N.B: L-intervista saret id-dar tagħha f'Misraħ il-knisja nhar ta' 16 Mejju 2017. Saru ukoll xi punti ta' klarifikazzjoni nhar it-3 Ġunju 2017.

Referenzi:

[1] Programm tal-Festa 2015. Soċjetà Filarmonika l-Unjoni A.D. 1880, paġna 133
[2] Programm tal-Festa 2015. Soċjetà Filarmonika l-Unjoni A.D. 1880, paġna 133
[3] Ħal Luqa u l-Banda tagħha l-Unjoni paġna 189
[4] Ħal Luqa u l-Banda tagħha l-Unjoni paġna 197
[5] Ħal Luqa u l-Banda tagħha l-Unjoni paġna 201
[6] Ħal Luqa u l-Banda tagħha l-Unjoni paġna 200
[7] Ħal Luqa u l-Banda tagħha l-Unjoni paġna 357
[8] Ħal Luqa, Niesha u Ġrajjietha, paġna Dun Ġużepp Micallef
[9] Ħal Luqa, Niesha u Ġrajjietha, paġna 238 Dun Ġużepp Micallef
[10] Fl- 2015 il-kunsill parrokkjali qabel mal-proposta tal-kappillan Dun Gordon Refalo li l-quddies tas-sitta ta' filgħodu tinqata' mill-parroċċa minħabba nuqqas ta' qassisin u nuqqas ta' konkorrenza għal din il-quddies.
[11] Il-franella kienet tkun drapp tas-suf biex jixrob l-għaraq.
[12] 60 year ago: Lancaster crashes into Luqa Village, Richard Caruana, The Sunday Times of Malta
[13] Ħal Luqa, Niesha u Ġrajjietha, paġna 287, Dun Ġużepp Micallef
[14] Ħal Luqa, Niesha u Ġrajjietha, paġna 313, Dun Ġużepp Micallef
[15] Leli l-*barbier* kellu wkoll ħanut tal-armi quddiem il-każin tal-ajkla.
[16] Raħal Fi Gwerra, paġna 108, Dun Ġużepp Micallef
[17] Ħal Luqa, Niesha u Ġrajjietha, paġna 307, Dun Ġużepp Micallef
[18] Raħal Fi Gwerra, paġna 62, Dun Ġużepp Micallef
[19] In-navi fejn hemm San Duminku u l-qalb ta' Ġesu`
[20] Ħal Luqa, Niesha u Ġrajjietha, paġna 287, Dun Ġużepp Micallef
[21] L-organista Azzopardi huwa missier patri Timotju Azzopardi.
[22] Ħal Luqa u l-banda tagħha l-Unjoni paġna 292, Frans Galea
[23] Ħal Luqa u l-banda tagħha l-Unjoni paġna 296, Frans Galea
[24] Iz-*Zokkru* kont ssibu jddoqq il-kastanjoli fil-marċijiet tal-festa.
[25] Ħal Luqa u l-banda tagħha l-Unjoni paġna 264, Frans Galea
[26] *Il-Kamra tal-Maskli,* James Ciappara, Leħen il-Parroċċa Ġunju/Lulju 1981 paġna 9